

"Kan man tala om ett paradigmskifte inom Din disciplin?"

Pekka Santtila, forskare och professor i PSYKOLOGI, Åbo Akademi

ett sätt att gestalta paradigmskiftet inom den vetenskapliga psykologin är att se dem ur ett historiskt perspektiv. På detta sätt kan man se en utvecklingslinje från den tidiga mentalismen via den strikta behaviorismen till kognitiv psykologi. Dessa tre skeden skiljs åt när det gäller grundläggande antaganden om människans natur, relevanta frågeställningar samt acceptabel metodik. Man kan ändå ifrågasätta ifall dessa utvecklingsfaser skiljer sig från varandra i den bemärkelse i vilken Kuhn använde begreppet paradigmskifte.

Den allra senaste utvecklingen inom psykologin har inneburit en stark frammarsch av en mera biologisk syn på människan vilket har tagit sig uttryck i den speciellt starka utvecklingen av neuropsykologin. Samtidigt har synen på ärflighetens betydelse förändrats radikalt från den strikta behaviorismen. Resultat från beteendegenetisk forskning har lett till en reevaluering av utvecklingspsykologiska grundantaganden. Nu accepteras det generellt att ärfligheten har en central roll för nästan alla individuella egenskaper. Människans utveckling ses ur ett interaktivt perspektiv där genererna och omgivningen i interaktion producerar våra egenskaper. Biologiseringens också till exempel i amerikanska psykologförbundets försök att uppnå rätten för psykologer att skriva recept på psykofarmaka.

Dessa generella utvecklingstrender överskuggas ändå av det faktum att psykologin som vetenskap är splittad i olika underområden, såsom socialpsykologi, utvecklingspsykologi, klinisk psykologi och neuropsykologi, som inte med lätthet kan anses dela ett gemensamt paradigm. Under den senaste tiden har evolutionär psykologi försökt lancera sig själv som ett nytt paradigm för psykologin med potential för att förena de olika underområdena under ett enhetligt paradigm. Kritikerna ser den starka utvecklingen av evolutionär psykologi som en del av den pågående generella biologiseringen av psykologin samtidigt som dess anhängare här ser en potential för att psykologin för första gången skulle förenas under ett paradigm i kuhniensk mening.

Vad har vi skrivit om tidigare? Ta reda på! Besök Ikaros arkiv: www.fbf.fi/ikaros

RECENSION

Finns det ett kön bakom maskerna?

Peter Englund: *Silvermasken*. Söderströms förlag 2006.

Jag har hört ryktas att det har gått rykten om Drottning **Kristina** i flera hundra år. De otaliga böckerna, pjäserna, filmerna, målningarna, berättelserna om Kristina är kärnan i dessa rykten.

De är uttryckligen "rykten". Vi investerar i mytologin kring Kristina, vi lånar exempel, vi betydelsätter och omtolkar. Vi deltar i ett samtal som kunde undersökas 380 år tillbaka i historien. Vi kan sjunka in i berättelserna och njuta av de scener och känslor som framkallas inom oss och vi kan analysera denna folklore och mytologi.

Kristinas egna ord om politik får här bli en läsanvisning till **Peter Englunds** bok *Silvermasken*: "Man måste intränga i alla deras ränker och intriger och anstränga sig att komma underfund med i vilkas händer den verkliga makten för närvarande befinner sig. Man får ej missta sig däruti och ej låta blända sig av skenet, som ofta bedrar."

Poängen är alltså att kritiskt granska textens intriger och försöka komma underfund med vad det är som bär den, var kärnan eller makten i berättelsen finns. Speciellt vad gäller Englund blir det svårt att inte bländas av "skenet" som en ytterst yrkeskunnig författare väver fram. *Silvermasken* är en synnerligen välskriven bok.

Nya inslag

Englund berättar om Kristina medelst ränker och intriger. Han ser dem som tecken på hennes frihetsönskan. Kristinas abdikation 1654 och konverteringen 1655 deltar i en inre förvandling som ger Kristina utökat handlingsutrymme och frihet. I de avsnitt som kan betecknas som regelrätt politisk historia får läsaren följa Kristinas försök att upprätta en maktbas i Europa, "en fast punkt att fästa sin politiska hävstång vid".

Silvermasken för sin läsare till de lärda och sofistikerade kretsarna i 1600-talets Europa. Englund ger en känsla av det gråa och fuktiga Polen, av de livliga Rom och Paris, vi får läsa om fester "i den stora salen i huset vid Karyenkampfstasse, mitt emot Michaeliskyrkan" ni vet... Englund för läsaren in på gator och palats i 1600-talets Europa. Även det numera så bekanta Bryssel var centralt redan då. Jag anar att betoningen på det lärda, kulturella och aristokratiska europeiska är ett nytt inslag i Kristinamytologin.

Kön som maktredskap

Englund skriver att Kristina kände avsky för kvinnlighet. Säkert. Säkert för att Kristina tycks vara så lyhörd för maktnyanser att denna underdåniga önskan att bevisa att man inte är bunden av "sitt kön" för Kristina blir ett tecken på svaghet. Jag kan inte låta bli att känna

igen **Nietzsches** övermänniskoideal förkroppsligat i Kristina – Kristina vet att kön är ett maktredskap.

Kristinas kvinnoförakt är inte inåtriktat. Det handlar inte om att hon skulle känna avsky för "sitt eget kön", ett uttryck som Englund ofta använder. I och med att Kristinas könsidentitet inte faller tillbaka på kvinnlighet finns det, tvärtom vad Englund vill påstå, ingen "själv motsägelse" i Kristina här. Snarare finns det en logik. Kristina avskyr svaghet, maktlöshet och beroende – egenskaper som man ofta tar till när man skapar betydelser för kvinnlighet. Detta kan inte Englund se eftersom hans berättelse

håller fast vid ett låst biologiskt kön. Det fasta könet skrivs in genom formuleringar som: "[d]et var omöjligt för henne att utveckla någon samhörighet med andra kvinnor" eller: "Hon förblev hela sitt liv en kvinna som tyckte illa om kvinnor". Kristina benämns även som en "liten flicka". Könet fastslås i meningar som: "att hon var kvinna var i det här fallet ett mindre handikapp än man kanske kan vänta sig..."

Tron på biologin

I Englunds tolkningsmodell blir det antagna "tredje könet" bara en manlighet fångad i en honkropp. Det är i dessa tankemönster som vår egen tids tänkande styr både historieskrivning och tolkningar. Detta tänkande förstärks och återskapas då det upprepas i Kristinamytologin. Vi kan till exempel inte se att Kristinas kärlek till **Ebba Sparre** är heterosexuell medan kärleken till **Azzolino** mer väljer ur en homofili.

Berättelser om drottning Kristina kretsar ständigt kring kön. Man vill en gång för alla fastslå hennes "sanna" kön. Historiker vädjar till de exakta vetenskaperna – gräv upp kroppen och dna-testa! Kön betraktas därmed som ett naturvetenskapligt fenomen – inte som ett historiskt eller socialt sådant.

Könsroller är sociala medan kön är rent biologiskt, det är det betraktelsesätt som skiner igenom. Det är bland annat detta vi vill bekräfta genom att vi ständigt ställer frågan om Kristina och kön.

Det mest fascinerande med kön är att kön sist och slutligen är... en fråga. Kön är en fråga som frestar oss till att ana fram svar. Vi kan inte lyssna på Kristina när hon säger att hon inte är kvinna. Vi kan inte tro det för vår fråga styrs till den grad av tron på biologi. Det är talande att man i en bok som handlar om metamorfoser, om att något rent materiellt förvandlas till något annat, fortfarande håller fast vid en "materialitet": att Kristina var bestämd av "sitt kön". Det bärande elementet som består, trots alla förvandlingar som Englund beskriver, är tillskrivandet av Kristinas kön.

En text i texten

Det är ett fast kön och inte minst aspekterna av makt som kopplas till kön som blir det prisma genom vilket Englund lyckas säga annorlunda och ovanliga saker om Kristina. Han skriver om Kristinas begär, önskningar, själv-motsägelser, mindervärdeskänslor, kyskhet, själv-medvetenhet, melankoli, böjlighet – ja, om Kristinas personlighetsdrag, hennes persona.

Englunds röst är en referents röst, hans kommentarer blir en text i texten. Läsningen blir möjlig och spännande just på grund av könade betydelser. Lyssna på hur briljant Englund formulerar sin text: "Det sena 1660-talets alla besvikelser satte sina spår, inte bara i hennes anlete, utan fastmer i hennes handlingar. Den bittra känslan av att stå makt- och medellös inför de hinder, inte minst könliga, som hon en gång trott sig överlista, ja överkomma, det gjorde henne i fortsättningen mer fallen att värja allt det hon trots allt hade, än att fortsätta i sin uppenbart fåfänga strävan efter att vinna mer."

Texten binder samman kön och makt. Englund skriver om en Kristina som trots allt måste ge upp och böja sig. Englund sätter igång ett rykte om den fåfänga, maktlystna och lite misslyckade Kristina. Men det glunkas om att det bara är berättelser.

Kattis Honkanen är doktorsassistent vid institutet för kvinnoforskning vid Åbo Akademi katriina.honkanen@abo.fi